

Мирјана Поповић

СТАРИ БЕОГРАД – СЕГМЕНТ САВСКЕ ВАРОШИ

(Лоциран у зони планске разраде
Проекта – БЕОГРАД НА САВИ)

ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ

Сегмент београдске вароши обухваћен овом планској разрадом представља интегрални део београдске Савамале, једног од најраније насељених крајева српског Београда. Урбанизација Савамале започине по замисли кнеза Милоша, првог владара обновљене Србије, током XIX века. Убрзо након формирања новог „српског Београда“ што дала је од турских шанчева, зајвијела је време прве владе кнеза Милоша, настала је жити и највећи одласак Турака и постаје мисао вођа и свих каснијих српских владара. Непосредни повод Милошеве одлуке за насељавање изван српског шанца била је жеља и потреба да отклони запотребље сукобе који су се раније или касније морали додогодити из пребинавања два народа у истом граду, који су стваре мржње чиниле неизмиријивим. Србитеини да неће моћи у скорије време да уклони Турке из Београда, смисло је поступно иселавање из старе вароши хришћанског становништва тако што би на падинама према Сави подигао нов град у коме Турци не би имали право да се насељавају. Ово подручје добија назив Савамала, топоним под којим се прецизније подразумева земљиште према Вароши капији, по западној падини Врачара, а поред непреглед-

них ливада, које су се простирале према Сави. Да би смогући систематско планско насељавање српског становништва, кнез Милош је средином 40-тих година XIX века, извршио оној познато трубо и насиљено, али радикално рушење кућа дотадашњих житеља Савамале и њихово пресељење у Панчево. У првој етапи насељавања Савамале кренуло се на падину од улице Гаврила Принципа према Теразијама, са посебним инсистирањем на насељавању и изградњи Абраџијске чаршије, данашње улице Народног фронта, новог српског трговачко-занатског центра.

Десетак година касније, тад се шири према Сави, односно, познатој бари Венецији и запоседа терен око Са. Николајског трга и Мале пијаце, упакро простор који је данас представљаје планско програма. У том циљу започине демонстративно насељавање баре Венеције, како се види на Кенингтовонов плану Београда из 1854. (План Београда 1854. МГБ) и што је посебно значајно, а видано на истом плану, терен између Са. Николајског трга и Мале пијаце већ је и истварјен. Ситуација овог дела београдске насељавање на плану Београда из 1877. (План Београда из 1877. Бечка ратна архив Г ИБ 55-1), унеколико се мења и показује трасирање данашње Херцеговачке улице и дефинисан правоугаони простор будућег Са. Николајског трга.

Један од свакако најзначајнијих планова Београда из друге половине XIX века, план Стевана Зарића из 1878. (План Београда из 1878. саставио инжењер Стеван Зарић, Бечки ратни архив Г ИБ 56 третија простор између улица: Херцеговачке, Св. Никољског трга, Карађорђеве и Железничке кроз једно ново планско решење. Читав простор подељен је широком Европском улицом (данас Херцеговачком) у два ћеф градска блока прављено испарцеловано. Простор праоугаоног трга, присутан на претходним плановима, интегрисан је у блок. Да ли се већ овим предлогом, којим се укада тре и пробија косо према Сави широка Европска улица, предвиђа један репрезентативни излазак Савамале на Савску обалу, тешко је засигурно рећи. Можда и сам назив, нове, широке Европске улице, индирира, у одређеном смислу, већ тада пре-лазак града на лепу обалу Саве. Наме, она идеја која ће бити екодирана у Генералном плану Београда из 1924, а сада посебно акцентована у Предлогу реконструкције централног дела Новог Београда и Савског амфитеатра (III Миленијум САНУ' 1985) присутна је и траје у урбанистичкој мисли београдских не-имара све до наших дана. Идеја формирања јединственог градског центра, у складу комбинацији апсорбује простор око Св. Никољског трга у чарко градско језго.

Када је реч о простору између улица Железничке, Херцеговачке, Карађорђеве, треба истаћи да, осим што представља интегрални део београдске Савамале, овај простор се својим приобалним делом непосредно везује за Савску варош. Развој трговине и међународног саобраћаја, започет 1853. године подизањем Ђумрукане, утиче на простирењето Савске вароши у којој се подижу велетгромине, мага-

џини и стоварништа. Отуда је на Заринском плану (1878) простор у продужетку Железничке улице уз савску обалу описан као Савско стовариште.

На простору планске разраде за Пројекат Београд на Сави, настају већ 80-тих година XIX века нове промене уочавање, пре свега, на плани Београда из 1884. године (План Београда из 1884, Бечки ратни архив Г ИБ 56-9). Поред праоугаоног трга већ пресеченог улицама Дрварске (Железничке) која иде ободом овог простора према бару Венецији, Херцегоначке и Барске, планирају се (приказане испрекидавим линијама) и нова улица уз трг према суседном блоку, као и нови блокови у Карађорђевој улици. Трг се на овом плану по први пут трансформише од правоугаоног у троугаони, облик који ће задржати и до данашnjeg.

Тенденције ка интензивнијем коришћењу овог простора изражене су и на познатом Бешлађевом плану из 1893. год. (План Београда из 1893, Бечки ратни архив Г ИБ 57-05). Насипна баре Венеције се наставља и на новоствојеном земљишту, предвиђа се градња нових блокова, који би скосујући подизање складине и других пословних објеката. Трг, сада описан као Житни, укинут је и представљен као два блока, добијена пробијањем нове улице у продужетку Каменичке. Један други план Београда (План Београда из 1896. МГБ) понавља ситуацију са Бешлађевом планом у погледу уличних траса и укупног просторног распореда, али по први пут за простор трга употребљава назив Св. Никољски трг. Овом преликовом морамо се осврнути и на један, думенат из 1889. године (Бранко Перунчић, Управа вароши Београда 1820-1919, Београд 1970, стр.908) у коме се говори о називима београдских тргова. Када

је реч о Св. Никољском тргу код Мале пијаце, каже се да је тај добио име за успомену на цркву Св. Николе у Домену граду Београдске тврђаве из XVII и XVIII века.

Крајем XIX и почетком XX века, води се велика акција за соузелавање Београда и уређење београдских паркова. Том приликом се поред Калемегдана и Панчићевог трга „код Железничке станице“ требује на простору некадашњег Житног трга парк за Савски крај“. На плану Београда из 1903. (План Београда из 1903. МГБ), ситуација овог дела града у општинама сасвим је блиска данашњој. Св. Никољски трг парковски је уређен, а улице Херцегоначке, Карађорђеве и Дрварске (Железничке) добиле су дефинитивне профиле и чисту регулацију линију.

Међутим, исте 1903. године овај простор постаје предмет нових планских разматравања. Наме, стручна комисија, коју формира Београдска општина с намером да изради предлог за веј и пристаниште у Београду, закључила је да пристаниште треба изградити у форми басена како речиког корита, у близини Железничке станице у бару Венеција. Овај басен у изградњи присутан је на поненутом плану из 1903. године. Басен преседа се на овом делу Дрварску улицу и долази до самог руба Св. Никољског трга. Идеја о изградњи пристанишног басена брзо је напуштена. На познатом и веома инвентивном плану – пројекту, који је 1912. године израђен француски архитекта Шамбон, овај простор у склону укупне реконструкције градског језга добија посебан значај. Св. Никољски трг, већ парковски уређен према Шамбону поново се планира у два градска блока. Поред југоисточног Каменичке улице, који у претходним планима пресеца Никољски трг, постаје код Шамбона главна улица

1 Дел од Савске вароши, према плану
Београда из 1854. год.

2 Дел од Савске вароши, према плану
Београда из 1878. год.

3 Дел од Савске вароши, према плану
Београда из 1884. год.

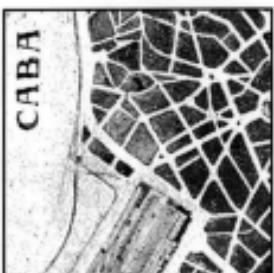
4 Дел плана Београдске вароши
1903. год.

5 Детаљ плана Београдске вароши
1903. год.

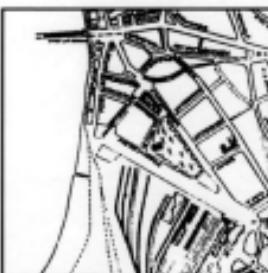
6 Дел плана Београдске вароши
1909. год.

7 Дел плана Београдске вароши
1912. год.

8 Дел плана Београдске вароши
1921. год.

9 Дел плана Београдске вароши
1935. год.

којом се од Теразијске терасе директно сипали на реку, односно, на велики спољни булевар у који се трансформисне Дворске, односно, Железничка улица. Друга улица, која такође преузима значајну савремену функцију у пролору града према реци, улица, данашњи Св. Николајски трг, представља директну везу са трећом Земени венац и даље преко Позоришног трга, претеже се до обале Дунава.

Овај правац према Шамбону успоставља директну везу Дунава-Саве пролазећи кроз старо градско језгро.

За стварни развој Савског дела града, па и сегмента о коме је реч, од посебног је значаја изградња трамвајске пруге 1894. године, која је везивала Славију са Пристаништем и Железничком станицом. За пругу је непосредно велико и формиривање мањег центра, који настаје и уобичајена се изградњом пословне зграде Београдске задруге 1905. године, хотела Бристол 1910. године и других значајних грађевина у Карађорђевој улици. Куће трговца Димитрија Марковића, Куће браће Крсмановић (Карађорђева бр. 59), Куће трговца Ђурића (Карађорђева бр. 40), Куће трговца Мишића (Карађорђева бр. 42), Куће трговца Николића (Карађорђева бр. 44), Куће трговца Пурића (Карађорђева бр. 53), Куће трговца Перовића (Приокорска 8), Куће Ауке Ђеловића (Краљевића Марка

бр. 2), Куће трговца Ђорђа Вуче (Карађорђева бр. 61). Посебно треба истaćи да су горе наведене агаде пројектована највећа измена ернесте архитектуре са краја XIX. односно, почетка XX века: Андра Стевановић, Јован Илкић, Никола Несторовић, Димитрије Т. Леко. Јасно је да је присуство оваквих, архитектонских и стилских вредних здана, у складу са стапањем присуством техничким за разредитељством овог дела градског центра.

У праћењу развоја подручја између улица Железничка, Херцеговачка, Св. Николајски трг, Карађорђева, посебно је значајна појава Генералног плана Београда из 1924. године. Св. Николајски трг се поново триптира јединствено; укњићањем улице продужетак Каменичке, која је све од 90-их година XIX века пресецала трг, добија се ћелијни простор. Овај простор се парковски требају у класицистичком маниру у духу времена у коме и настаје Генерални план Железничка улица се знатно проширује и по средини добија земљено острво чиме је посебно наглашен булеварски карактер. На Генералном плану из 1924. г. проширује се улица између Св. Николајског трга и блока према Херцеговачкој улици и настаје простор који се данас назначава као Св. Николајски трг. Дефинитивно урбанистички артикулисан у периоду између два рата укупан прос-

тор око Св. Николајског трга остаје непроменjen и до данас. Наранџа да овде не исплимо и на грађевински фонд присутан на свом простору, који је углавном настајао као привремени из нужних потреба - магацини, складишта, аутобуска станица и др. Имајући у виду вредност урбанистичке матрице и урбанске и архитектонске вредности непосредне околине, јасно нам је да овај сегмент београдског центра заслужује садржавни богатији и архитектонски израженији грађевински фонд него што је то данас случај.

Подручје програмске разраде Београд на Сави (сегмент старијег Београда) у историјском развоју Београда представља градски простор са којим су рачували и рачунају сви београдски неимари у планирању града, пре свега градског центра. Урбанистички дефинисан, а ненографијен, овај простор у реконструкцији урбаних мрежа, која повезује историјске просторе као што су: Железничка станица, Карађорђева улица, Мали трг - пијац и Београдска задруга, представља чворну везу. С друге стране, ивице лежећи старија идеја, актуелна и даља, о премјесци градског центра на леву обалу Саве, чини простор Св. Николајског трга са околином интегралним делом не само постојећег, већ у свим плаварским исејима и будућег језгра града.

R e s u m e

*Mirjana Popović***OLD BELGRADE – THE SEGMENT
OF SAVSKA VAROŠ**

Located within the zone of planned development
defined by the project entitled

BELGRADE ON THE SAVA

In this paper the author deals with the urban-historical development of one of the oldest districts of Belgrade – Savska varoš. This part of old Belgrade, the urbanization of which began in the first decades of the XIX century, developed rapidly as a center of trade and commerce during the second half of the XIX and the first half of the XX century only to be entirely neglected in the period following World War II. The author recognizes the area surrounding Svetonikolski trg (St. Nicholas Square) as the central urban theme of this city district with public grounds – such as Mali pijac (Little Market) – opening up around it and some of the oldest sig-

nificant public, residential and commercial buildings surrounding it. This district is an important part of the city of Belgrade and, according to the author, in planning its development – especially the development of the city center – architects have always given it a prominent place. Well defined in an urbanistic sense and occupied by buildings of moderate size, this district undergoing reconstruction could play the key role in connecting the old with the new part of Belgrade across the Sava. Therefore, regardless of the actual realization of the decades old idea of transferring the city center to the left bank of the Sava, Savska varoš with St. Nicholas Square will always be an integral part of the urban nucleus.